

לבקש בתפילת ראש השנה על מלכות ישראל

כל מה שעתידי לבוא עלינו בשנה הבאה נגזר בראש השנה ויום כיפור. מובן מאליו שאין בכלל זה הקלקולים שגרמנו לעצמנו, כי בזה יש לנו בחירה חופשית. כאשר האדם מתבונן ביסוד זה שהכל בא במשפט, הוא נרעד ונפחד וראוי באמת לקרוא לימים אלו "הימים הנוראים". לכן אמרו חז"ל: "מלאכי השרת שאלו לפני הקב"ה: רבוננו של עולם, מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכפורים? אמר להם: אפשר מלך יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, וישראל אומרים שירה?" (ראש השנה, דף לב ע"ב). ויפה הגדיר הדבר הרמב"ם בפירושו המשנה שם (בתרגום ר' יהודה אבן תיבון): "שלא היו קוראים "הלל" לא בראש השנה ולא ביום הכפורים, לפי שהם ימי עבודה והכנעה ופחד ומורא מהשם ויראה ממנו, ומברח ומנוס אליו, ותשובה ותחנונים ובקשת כפרה וסליחה. ובכל אלו הענינים אינו הגון השחוק והשמחה". עד כאן לשונו.

מה הענין שמובא במאמר חז"ל הנ"ל "ספרי חיים וספרי מתים" פתוחים לפניו? כיון שכבר מתו, מה יש לשפוט אותם מחדש בכל שנה ושנה? עונה המלבי"ם כי יש השפעה מתמשכת לפעולות הטובות וגם לפעולות הרעות שהאדם ביצע. מי שלימד תורה לאחרים, בין בכתב ובין בעל פה, חניכים שהושפעו מדבריו מוסיפים לו זכות נוספת בכל יום ויום. לדוגמא הרמב"ם כתב ספרו לפני מאות שנים. אבל בכל יום שמישהו לומד בספרו ומתקדם בעבודת ה', הרי צריכים לדון שוב מה מעלתו ומה מדרגתו של הרמב"ם בעולם הנצחי. וכמו כן להיפך, אדם שחיבר ספר אפיקורסי או עם דעות מושחתות ומזיקות, צריך לפתוח תיק אישי שלו מחדש בכל שנה ושנה לבדוק איזה עונש מגיע לו.

המושג הזה שייך לא רק לכותבי ספרים, אלא כל אב ואם המלמדים לצאצאיהם, אין ההשפעה נעצרת שם אלא הרי גם הבנים והבנות מלמדים לצאצאים שלהם, וכך אחרי מאות פעולות מדור לדור. וכן כל שכן משפיע על שכנו, וכל חבר על חברו. והכל התחיל, בין לטובה ובין לרעה, מהמשפיע הראשון. ולכן גם המתים נידונים בראש השנה על סמך מעלתם ודרגתם של יוצאי חלציהם.

כיון שהנושא רציני מאוד, ראוי לו לאדם לערוך חשבון נפש על מעשיו בעבר ולערוך תיקונים המתאימים, שהם:

[א] חרטה על העבר.

[ב] קבלה בליבו להיות בסדר בעתיד.

[ג] וביום הכיפורים יבטא וידוי פה, בו הוא מוודא ומבהיר לעצמו במה בדיוק הוא נכשל כדי שיטכס עצה כיצד להינצל בעתיד.

אבל בימים אלו לא טוב הדבר להתרכז בבקשות פרטיות, בין בענייני בריאות ובין בענייני פרנסה או שום תועלת אישית. והרי "שכינה בגלות". כביכול יש צער גדול בעולם העליון על מצבם השפל של בני ישראל. כדברי "יסוד ושורש העבודה" (בן דורו של הגר"א) בענין שמיעת קול שופר (סדר זכרונות) "יתפלל במחשבתו שיחיש ה' וימהר להקים אתנו ברית עולם. ולא נהיה עוד חרפה בגוים, וקלס בעיני כל העמים. עשה זאת למען שמך הגדול שיתקדש לעיני הגוים, וידעו כי אתה ה' לבדך עליון על כל הארץ". עד כאן לשונו.

רעיון זה מבואר יותר בדברי רמח"ל (תחילת "מאמר החכמה", ד"ה ובכן יתקדש שמך): "והנה תיקון עולם הוא שיהיה הטוב שולט והרע נכפה; ובמין האנושי ישראל שולטים ואומות העולם משתעבדים תחתיהם. והנה בהיות הדבר כן, הנה טוב לכל. כי הנה הקדושה מאירה בישראל ומתחזקת בהם. ובהיות אומות העולם משתעבדים תחתם, נתקנים על ידם ונמשך להם מן הקדושה ההיא. אך אם אומות העולם מתפרצים מתחת יד ישראל ושולטים, וישראל נכנעים, הנה ישראל מפסידים ואומות העולם עצמם מפסידים וכו' [שהם] מיטמאים והולכים ומתרחקים מהטוב. וסיבת שני המצבים האלה הוא התגלות מלכותו יתברך בעולמו או התעלמה". עד כאן לשונו לענייננו. מבינים אנו בזה כי עיקר כל תפילותינו בימי ראש השנה היא לפרסם כבוד מלכותו של ה' בעולם. כמו שכתב הגר"א (על משלי כ"ז, כ"ז) שיש לה' ממלכה (על ישראל), אבל הוא רק מושל בגוים. "מלך" נקרא כשהומלך בהסכמת האזרחים (ברכות נה ע"א), כי הוא לשון "נמלך" איתם, מתייעץ איתם, והם בשמחה רוצים במלכותו. אבל אצל הגוים ה' הוא רק "מושל" (מצב של עובדה), כיון שאינם רוצים שימלוך עליהם. ולעתיד יתברך העולם ויגיע למצב של "והיה ה' למלך על הארץ". מלך דווקא, ולא רק מושל.

מצב זה של כפרנות במציאות הבורא (וקצת עשבי פרא נכנס גם בין הישראלים) נקרא "גלות השכינה". כי מה היא "שכינה"? מפרש שו"ת נודע ביהודה (תנינא, או"ח ק"ז, ומקורו ב"מורה נבוכים") כי השגחת ה' בעולמנו היא הגילוי של "שכינה". כך גם כתב רמח"ל (כללים שבסוף "דעת תבונות", עמ' ש"ל) וכן "הכתב והקבלה" (על בראשית א', א') ד"ה אלהים, וכן "פתחי שערים" לרי"א חבר (צמצום, פתח ז). ובכן אין במלה זו אזכור של עצם אלוקות, כי זו היא הגשמה והאנשה, אלא מדובר שההשגחה בהסתר ובהעלמה. לגאול את השכינה פירושה שהצדיקים יצליחו, ושהרשעים ייכנעו עד שיתקנו דרכיהם.

מצבו של ישראל בזמננו הוא בשפל גדול. כל האומות (כולן ללא יוצאי מהכלל) אינן פועלות לטובתנו ולוחצות עלינו לוותר על חלקי ארצנו, למרות הסכנות הגדולות ופיקוח נפש שבדבר. ומובן מאליו שאינן מודות שהקב"ה הוא שנתן לנו בעלות על אדמה זאת. הלא על כך בכו הכהנים נאמניו של ה' כמובא בספר יואל: "חוסה ה' על עמך, ואל תתן נחלתך לחרפה למשול בהם גוים. למה יאמרו בעמים 'איה אלוהיהם?' (יואל ב, יז). מה פירוש "נחלתך"? האדמה הזאת. כן מפורש במדרש תהלים (מזמור צ"ד).

אין פירוש "נחלתך" עם ישראל, שהרי הפסוק ממשיך בלשון רבים "למשול במ", גם על העם וגם על הארץ. וזה בולט עוד יותר בפסוק הבא "ויקנא ה' לארצו, ויחמול על עמו" (יואל ב, יח). הרי שהם שני עניינים שונים. ("קנאה" כאן הוא במובן של פנחס הקנאי).

כן הדבר בפסוק אחר: "הושיעה את עמך, וברך את נחלתך, ורעם ונשאם עד העולם" (תהלים כח, ט). מה פירוש "נחלתך" בפסוק זה? ברור כי לא עם ישראל אלא ארץ ישראל. ומה הראיה על כך? שהפסוק ממשיך בלשון רבים "ורעם ונשאם", גם על העם וגם על הנחלה, כלומר תהיה להם רועה נאמן להגן עליהם מכל צורר, ותנשא אותם למעמד רם ונכבד. כן פירש "דעת מקרא" (מוסד הרב קוק) את המלה "נחלתך" לעניין אדמת ארץ ישראל. בפסוק זה מבקשים ברכה על שני עניינים שונים. ויש לזה מקור נאמן בפירושו לתהלים של ר' יוסף יעבץ (ממגורשי ספרד ומחבר הפירוש הנודע לתהלה על פרקי אבות).

לכן בימים הקדושים הללו הבאים לקראתנו, אמנם נזכיר את צרכינו האישיים ופרטיים אבל במינון נמוך. נזכור שהנוסח של תפילת עמידה, כפי שהביא רמב"ם במשנה תורה (סוף "ספר אהבה"), הוא כולו לטובת כלל ישראל, כל הברכות לשם הופעת מלכות ה' במלוא הדרה ועוצמתה בכל הארץ. אין בתפילת עמידה שום בקשות פרטיות. מה שהוסיפו פסקאות כמו "זכרנו לחיים" ובסוף התפלה "בספר החיים" הרי הן מתקופת הגאונים בלבד, ולא מחז"ל. אף הרמב"ם וכן בסידור רב סעדיה גאון הזכירו הפסקאות בשם "יש נוהגים". גם מה שאומרים "אבינו מלכנו" (המזכיר הרבה בקשות פרטיות) נזכר לראשונה בסידור רב עמרם גאון, ולא הוזכר כלל ברמב"ם והרב סעדיה גאון. ולכן ודאי יש לאמור אותם, אבל הם בחשיבות פחותה מול העיקר והוא לבקש על כלל ישראל.

וכך נרשם בסידור הגר"א ("אשי ישראל", פתיחה לתפילת ראש השנה, עמ' 397) ע"י תלמידיו: "לא נפנה לבקש בנים חיים ומזונות וכו' רק נתמרמר ועינינו תרד דמעה על הדר כבוד אלהינו אשר גלה, ונוטל (ו' מנוקדת שורק) כבוד מבית חיינו [ציון]. לכן לא תיקנו לנו חז"ל לומר בתפילת ראש השנה שום בקשה על סליחה וכפרה ומזונות, (רק) [חוץ] מתפילה קצרה על בקשת חיים, לפי שרצונו של ה' מלך חפץ בחיים, למענך אלהים חיים. רק כל התפילה מיוסדת על הדרת כבוד אלהינו: ובכן תן פחדך, וייראוך, תן כבוד לעמך, שמחה לארצך וששון לעירך. ותמלוך אתה ה' לבדך. והוא כאדם האומר: רבוננו של עולם, הרבה יש לנו לבקש על נפשנו כי לב יודע מרת נפשו, כי צרכי עמך מרובים. רק כל זה אינו שוה לנו בזוכרנו את כבוד שמך המחולל בגוים, והדר גאון עוזך כי נתמעט. וזהו עיקר בקשתנו 'וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו וכו' ומלכותו בכל משלה". עד כאן לשונו.

צריכים אנו להתרומם, ולא להתרכז רק בפרטיותנו אלא להתאמץ ולבקש על כלל ישראל. וזאת כדי לפאר ולרומם מלכותו של ה', כי כדברי רמח"ל זה תלוי בזה. וכן כתב

מהר"ל ("נצח ישראל" פרק ל"ח). קרובים אנו לגאולה. כמו שבסוף הלילה החושך מכביד ביותר, ולכן עלות השחר הוא זמן שהרקיע "שחור" ביותר, כך ריבוי גילויי השנאה הפרועה לישראל והבעיות המציקות למדינתנו סימן הם לגאולה. כשם שאצל היולדת, כאשר הצירים תכופים יותר ולוחצים יותר, סימן הוא שהלידה סמוכה. ישעיה המשיל את גאולתנו ללידה (ישעיה ל"ז, ג'). והקב"ה כבר הבטיח אותנו על לידה מוצלחת. "לא איש אֶל־ויכזב ובן אדם ויתנחם. ההוא אמר ולא יעשה? ודיבר, ולא יקימנה?" (במדבר כ"ג, י"ט).